

Vloed

VLOED

een gedicht

Wim van Binsbergen

Uitgeverij Shikanda Haarlem

COLOPHON

Vloed: Een gedicht werd geschreven te Haarlem en Rome in april / mei 2007, tegelijk met, en mede als een vorm van poëtisch onderzoek ter ondersteuning van, een wetenschappelijke studie waarin de prehistorische achtergronden van de wereldwijde verbreiding van zondvloedmythen worden verkend.

© 2007 Wim van Binsbergen / Uitgeverij Shikanda

INHOUD

1. EN IK BEN DE BABY	7
2. EN IK BEN NÓEACH.....	17
3. IN DE VAL.....	25
4. KLAAGLIED UIT HET OERWOUD VAN ZUID-AMERIKA.....	33
5. DE VLOED OPEENS AAN DE LIPPEN	41
6. WIE AAN DE DIJK WOONT.....	49
7. EN IK BEN JOHANNES	55
8. <i>SACRE DU PRINTEMPS</i>	61
AANTEKENINGEN.....	71
VERANTWOORDING DER ILLUSTRATIES	87

1. EN IK BEN DE BABY

En ik ben de baby
voorlopig aan de Beatrixvloed¹ ontkomen
bescheten aangespoeld tegen de torenspits van Bommel²
met mij bevat mijn mandje³ alle
plagen⁴ die dit land
hardnekkig het toch zo hoogtijdige
afsterven zullen beletten

Woorden, met name
die ongeacht hun klank of betekenis
het weerloos bedoelde lichaam met duivelsschubben bedekken
tot vissen, als de samengebalde, gestolde vloed
totdat zij zelf weer bloedens toe uitgerukt worden
met het schubbenmes van ikkige podmuziek uit
drie miljoen I-pods;⁵ hun opgeteld lekgeluid – dát
zijn de bazuinen van het Laatste Oordeel⁶

Lijnen

die de vloed buitensluiten met dijken en daarbinnen verder verkavelen tot haakse logica waarin elke bocht van een teken voorziet moet als een ketter, als Kain⁷ daarbinnen het vochtgehalte beheersend als een van bloed van vloed gedraineerd lijk en elke meter weg of spoorweg elke handbreedte gebouw boven het maaiveld geeft tot de derde macht de technische rationaliteit van de bouwfraude⁸

De auto vóór ons heeft in de bocht getoeterd wij rijden hem klem
rukken zijn portier open en spietsen hem op de
paal van de hemelwaarts gerichte middelvinger
tot die er bij zijn keel weer uitkomt⁹ als een
vloed van bloed en angstzweet
wat denkt hij wel; denken
was toch verboden!

De nieuwe preutsheid die TV-camera's
als de pik van Crusoë¹⁰ na 22 jaar teruggekeerd van zijn eiland
dwangmatig doet inzoomen op de lichaamsopeningen van
willekeurige derden
maar niet op de onmacht Balkend met nasale kerkstem
of de (door de bomen het Bos niet meer) wanhoop van
maakbaarheid
van brood en spelen zijn zij nu de sponsors¹¹
de Dichtbijonsbedshow gaat over samenlevingssexualisering
over Diana op klompen die haar pas verworven Nederlandse
identiteit zo Nederlands al ontkent.

Het door Prins Carnaval persoonlijk gekozen
massavernietigingswapen¹²
(*Christenbloed tegen de demonenshare van Mahomet*)¹³
toont dat van *intèllidzjend dieséin*¹⁴ kennelijk geen sprake was
bij het sudderen van de oersoep waaruit hij met ons allen is
opgeborreld –
een vloed die onlangs nog in New Orleans¹⁵ aan land ging

Maar wij volgen handhavend naar Irāq en Afghanistan
'Nederland eert zijn h/gelden weer':¹⁶ heel wat uit te leggen dus
bij de inburgeringscursus¹⁷ voor Moslims; zij vormen
een vloed van meewarige verwonderaars:
die sprookjeslanden waren ooit immers
vroeg doelen van de uitzwermende
bekeringslegers van hun stichter?¹⁸

Hemelbestormers van La Mancha¹⁹
driewiekige stroomwindmolens die van de vier hoeken der aarde
een suizelende aanfluiting maken, een etherstremming
die met elke slag groen paddenslijm over het land kwakt
ideale kweekplaats voor voetbal trouwens

Als een Chinese keizersdame schrijdt
in eenparig ballet met de andere forensen die het station uitkomen
het hoofddoekmeisje over straat haar kristallen
spiegel als een mobieltje ritueel strak een armlengte vóór zich
het hoofd gefixeerd turend ik weet al wie de schoonste van het
land is²⁰

niet NOKIA maar SAMSUNG²¹ met klepschuif
'ja ik loop nu het station uit' 'ja ze heeft het goed uitgelegd toch?'
omhels ware vrienden virtuele aaien tegen daltarief
drilboren in je eenzaamheid worst aan de voor je uit gestoken
stok van je zinloosheid
elke stap die je gaat ben je bereikbaar
beneemt een onstuitbare stroom van buiten je de adem
zijn je coördinaten op een meter nauwkeurig
doorgeseind naar het Pentagon²²

Dus wees gerust,
achter de dijken loert de vloed
om haar eeuwige wraak op dit land, haar
koekoeksjong, haar onwillige jonge minnaar,²³
te voltrekken.

2. EN IK BEN NÓACH

En ik ben Nóch²⁴

ik heb de kalebas van mijn afzonderlijkheid gekweekt²⁵
binnen het vruchtwater van mijn moeder haar schoot
getemde driften treden ordelijk binnen twee aan twee²⁶
onder het monkelend oog van mijn bewustzijn
zodat ik mij zo dichtbij toch niet vergrijp aan haar organen
die mij omgeven als bergtoppen de laatste
drenkeling in de vloed

Heer Noech ben ik zaad van Ihnoech
aangeblazen door Dzijbriel²⁷
maar in de schemerduister van de Ark
waarin de kolkende vloed, regen en de opspuitende bronnen
buiten
een geraas maken waarin horen en zien vergaan met de wereld
gaat Cham,²⁸ mijn liefste zoon, zich niet houden aan de verboden
voor tijdens deze reis, ligt met dat jonge ding te donderjagen
onder de luipaardvellen eerste kleding van Adam en Eva
en vindt zo toegang tot het oudste geheim
(je gelooft toch niet in ernst dat ik hem later pas heb weggestuurd
omdat hij lachen moest om mijn dronken naaktheid?)

Ik ben Osiris in zijn kist,²⁹ maar Seth³⁰
(Hij van de Uitgebreidheid, van het Grensgebied,
de Storm, de Wateren) heeft zich vergist: de kist, volmaakt
bemeten,
is geen sarcofaag maar een ruimtesonde
waarmee ik in *hyperspace*³¹ de meest verschrikkelijke grens
overschrijd
waarvoor zelfs sterven onvoldoende oefening is:

*De grens van er nog niet te zijn naar wel
omgekeerde Hamlet die door Ophel-
ia verkracht wordt zie zijn oom
vergif opslurpen uit zijn vaders oor en
grensvervagend zaad in Hamlets eigen oren druppelen³²*

Hoe zijn moeder het ooit voor hem gespilde
vruchtwater weer puilend rond hem trekt als een doodskap
aansnoert

zie hoe zij terugkeert tot de witte wateren
haar ware aard toont Fortinbras doodt
de wereldorde terugneemt door de scheiding
tussen land en water ongedaan

Zie hoe de schone blote dolk de aanstaande wond verlaat³³

Oneindigheid is alleen
aan de andere kant van de spiegel

Ik verschans mij op het brandpunt
in de wapenrusting de ark van het ik.

3. IN DE VAL

In de val³⁴
stelt de rat (de aardduiker)³⁵ vast dat zijn rug niet gebroken
maar zijn platgeklapte dijen liggen onder de klem als een open
boek

Op een laaghangende wolk
komen broertje en zusje³⁶ aandrijven (- 'en als ik nu een hertje
werd,
zusje' - 'nee sufferd dat is een ander sprookje toch'
- 'maar waar wij vandaan komen lustte ik geen rat')

De taal die de dieren de mensen geleerd hebben komt nu van pas³⁷
met gespleten tong (een strak doorveterd regenboogvel
schittert geheim onder de rattevacht)³⁸ smeekt de rat om zijn
vrijheid
en beloont de kinderen 'pas op, mijn boze Meesteres
breidt haar Wateren uit want zij voorziet jullie overbloedspel.'³⁹
(‘Zie je wel, ik word toch liever hert’ – ‘nee broertje,
wat kan ik straks als iedereen dood is nog voortbrengen zonder
jou?’)
'Schuil, want alles zal verder dood'

Zij zijn het leven, het vuur dat tegen de schallende wateren
toevlucht zoekt in een rietstengel
met was snel toegestopt (bijen en oeverplant vestigden toen al
de dynastie van broertje zusje voor veel later langs de Nijl;⁴⁰
en Prometheus schichtig in en uit beeld met rietstaf⁴¹
terloops zijn lever terugstekend in de schede)

Broertje en zusje zijn de laatste hoop die uit de hemel neergedaald
nu veilig opstijgt; hun riet wordt tot een vluchtberg, een boom,⁴²
een liftschacht⁴³
terwijl de vloed alle leven, mensen, vuur verdrinkt

Als het geraas buiten lijkt opgehouden
steekt zusje met haar naald het waszegel door⁴⁴
en door het gat storten zich
zon en regenboog op de schachtbodem
terwijl de rat zijn lang gerepeteerde kunststuk eindelijk uitvoert
en uit de wateren der uitgebreidheid
een kleiklompje van modder bovenbrengt en droogblaast

Wees nu mijn tweeling
in het tweede paradijs.

4. KLAAGLIED UIT HET OERWOUD VAN ZUID-AMERIKA

Wie van ons zusters heeft ze uit handen gegeven⁴⁵
de fluiten, de trommels, het geheim van de toegang
tot de grot met de sprekende tekens
het vuur dat het water bedwingt
de rode zigzagsteen van bliksem en vrouw worden⁴⁶
de grot waar wij bloedig zusterlijk
dagenlang liggen tot de kracht van de aarde
ons niet meer te zwaar is of tot de bres
die het kind in ons geslagen heeft weer toe is
wij waren de Zevensterren⁴⁷ de Spinnegaarders⁴⁸
van samenhang en betekenis de taal was ons
wat zijn de Oerwateren anders
dan het vruchtwater waaruit onze oudste zuster
de aarde baarde?

Vergeten hoe wij ze in leven lieten
om ons dienend vlees te brengen (vlees
voor de mond hun jachtbuit
en vlees van henzelf om hieronder
aangemoedigd door ons eigen vocht
de bliksem te helpen ontsteken)⁴⁹
verstrikten de mannen ons in hun jachtnet⁵⁰
trokken een grot over ons van de huiden
die van hun jachtbuit over waren
snoerden onze monden stalen de taal
de fluiten en trommels de grotten de vloed
en graaiden de bessen en granen weg
die wij gelezen hadden in de pels van de aarde

Het woord zal niet meer vlees worden⁵¹
het mannenwoord zal pralen
in loze, scherp opgefokte verhalen⁵²
zonder zachte vochtige donkere rafelplooiën
de luisteraar zal aan hun droge tepels hangen
smachtend naar melk die niet zal komen
de verhalen zullen als zichzelf druipen van bloed
maar ons bloed zal geminacht worden
uitgestort als dat van een jachtdier
als uit wonden die hun vlees in ons stoot als een speer nu
de fluit die ze ons ontstalen
de trommels wier vel zij scheuren

Wie van ons zusters heeft ze uit handen gegeven
of zijn het huwelijks geschenken voor haar zoon
en minnaar die, volwassen geworden,
het Land nu ontvangt van het Water?

Zij heeft ons geloochend
nu zij geen bloed meer deelt met ons
richt zij zich op met de regenboog
haar rood is gespleten in zoveel kleuren
is de tong van een slang geworden
een slang tot boven de kruinen der bomen
en al omkrult als een golf aan de oever

Zuster komt terug mijd de oever
stop je toe met mos laat geen druppel bloed lekken
hij haat ons om de kracht van ons bloed
die hem zegt 'en waar is jouw baarmoeder dan?'
hij hitst haar op (géén overtuigt
als de zoon die minnaar is)
om ons tot op het land te vervolgen
te verzwelgen met haar vloed
in onze grotten
de tekens uit te wissen
onze mond en schoot dicht te snoeren
tot hij schamper schaars toestemming geeft

Wij spoelen weg
dit is een vloed
die wij niet overleven.

5. DE VLOED OPEENS AAN DE LIPPEN

De vloed opeens aan de lippen
onderstroom⁵³ die meteen onderuit vaagt
wie heeft de papieren schotten gescheurd
als een samoeraai die haast heeft⁵⁴
van wie moesten ze plotseling van papier – aarden dijken
basalt voorhoeders vluchtbergen babeltoren⁵⁵ verloren
ik versta niet meer wat je zegt
ik weet niet of ik je ooit verstaan heb
water is het niet eens, er stort kokende was
in mijn oren in mijn strot

Dit is zelfs geen omspoelen meer of verdrinken
ik ben immers aan wal in een heel ander land
ik draag het onmiskenbare uniform van volwassenen
en uit mijn mond stroomt een panische vloed van logica
met grote helderheid zie ik nu het verraad:
het moedergelaat (de aarde zeker, of is dit de zee?)
komt, totale verbondenheid veinzend vervulling belovend
dichterbij om dan zonder uitleg of troost te verdwijnen
of erger nog, om haar mensenetende⁵⁶
afkeuring te tonen

In deze vloed ben ik het nog niet ontstane
dat zich over zijn niet-zijn doodschaamt
een ouderlijk bezettingsleger koloniseert
de lichaamsopeningen van een peuter⁵⁷
Iokaste konkelt met Sfinx⁵⁸ en laat valkuilen graven
om de aandoenlijke minnaar in boxpakje te verschalken
en van achter de bijna gesloten gordijnen
kijkt iets toe dat mokkend moordlustig ik word
en dat alles zou leren behalve vergeten

Er bestaat hier geen tijd:⁵⁹ een halve eeuw later
spartel ik plotseling weer in dit zoutzuurbad
waarin alle uitsteeksels hoofd, benen, armen, geslacht
al afgebeten en opgelost zijn, ik een gladde romp⁶⁰ van
ontreddering
een oerzee van overdracht klotst waar eerst mijn verstand zat
(maar ha ik voel mij een rots van inzicht in trance profeteer ik
aan de koele heldere oevers van verraad)
en dat verraad, dat moet jij zijn
die mijn leven deelt hier en nu

Waar is mijn bondgenoot de god die door de spleet in de rietmuur
spreekt⁶¹
de aardduiker die mij uit niets dan een kruimel de vaste grond
terugbrengt
de rat die omdat ik zijn leven gered heb
mij beloont met het geheim van de uitweg
waarom ben ik niet de prairiehond vrolijke bedrieger⁶²
die de vloed tergend open en dichtdraait als een kraan
en na de zaak aangezwengeld vuur en water het verder zelf laat
uitvechten
ach lieve vogel vlieg uit ga aan de hemel hangen⁶³
breng al heeft het water je staartveren aangevreten
bericht terug van nieuw zonlicht regenboog een verbond
van rustige rijpe helderheid
waarin ik niet meer offeren hoef
aan de groeipijnen van een kleuter

Lieverd ik weet dat ik zelf een ark moet bouwen
om aan deze vloed vol verdronken lijken te ontkomen
maar wees mijn zusje
bouw haastig met mij
vaar angstig met mij
strand vrolijk met mij
laten we samen de tweelingstoet van dieren uitgeleide
en onder de regenboog
nieuwe mensen maken

Vloed-
bestendiger.

6. WIE AAN DE DIJK WOONT

aan de schim van Ida Gerhardt

Wie aan de dijk woont⁶⁴
buurvrouw van ochtendmist die als Poseidon
paarden met golven kruist⁶⁵
landmeteres maatgeefster met dorsvlegel en herdersstaf⁶⁶
gretig lofzangeres van alle dichters uit het boek⁶⁷
(incantaties opdat het boek ook haar zou opnemen
zoals ik nu voor haar – apotropaeën⁶⁸
om onder bewondering afgunst te verbergen)
zesenzeventigjarige met kleine-meisjesvlechten
met de naam van de godsberg Ida⁶⁹ (vloedstoevlucht)
maar loodkleurig van geheimen (gewurgd, opgehangen, en het
hart doorstoken
drie granen galgenmaal) veenlijk⁷⁰ geëindigd
in een Germaans moeras
*hotti t'omfalos esti thalassès*⁷¹ het stille
oog waar rond omheen de maalstroom giert

Wie aan de dijk woont
gruwzame kindergeheimen stapelend als blokken⁷²
basalt vloedkeringen woorden vlechtend als zinkstukken⁷³
wie geduldig, afgewend, de grootste dichteres
van het Nederlands durfde worden
wie in haar ark van woorden waarin haar ark van zwijgen
wie haar kinderen baarde, begroef, opgroef
als steeds weer herschreven gedichten
wie van een liefste sprak als een bochel
wie als het om vogels of kruiden ging
als enige een liedduel op leven en dood met Gezelle⁷⁴ kon aangaan
wie in het groen gekaderd lag als een kwelder
door knotwilgen omsloten

Die was vanzelf al een vloedheldin
de scheiding van land en water handhaafde
bij de gratie van haar verbeterde karige ordening
met uitsluiting van bijna alle ervaringen de meeste beelden
behalve steeds weer de rivier die anti-Heraklítisch⁷⁵
zichzelf blijft door wordend veranderen
door een ademgrens langs de tijdsdijk te zijn
Ida in een vloed waarin stenen drijven tot mensen
tot stenen achterwaarts geworpen worden⁷⁶
haar verbeterde ordening schrap tegen de vloed

Die was vanzelf al een vloedheldin
al brak in al die honderden verzen nooit een dijk door
zij hield voor heel de wereld voorgoed overstromingen tegen
met één vinger in elk gat in de dijk⁷⁷
van het toetsenbord - maar in het spiegelland joeg ze
maanbrede bressen waarin kolkend het land verzwond verdronk ze
in haar nog zo onwennige tranen

Geen vloedgedichten: in het huis
van de visser eet men geen vis.

7. EN IK BEN JOHANNES

En ik ben Johannes⁷⁸
een stijve vis monter rechtop⁷⁹ gelijk Jantje⁸⁰
draag ik een mandje aan de arm – de pier⁸¹
is een til een uitgebouwd platform om mij
visje visje in de zee te spreken van Van Nelle⁸²
in het Kurhaus wacht men nog steeds op haar duiven
het koperen dak – O Cyperse,⁸³
aaibare avatar
van de Moeder der Oerwateren

Een stijve vis die aan land gegaan
naast een struik balanceert op zijn staart
aan de monding van Eufraat en Tigris
waar leeuw en tijger hun bloedbroederschap⁸⁴
hun bloedbruiloft⁸⁵ van massavernietigend verraad⁸⁶

's Nachts keert hij terug bij de andere brulboeien
(heeft hij de mensen geteld? overlegt hij in de sterrenzee
hoeveel en welken ieder er straks mag verzwelgen?
zijn er geheime onderverdelingen naar
kenmerken die alleen hij aan ons zien kan?)
hun pulserend loeien doet ons in onze aangetaste slaap
wankelen alsof verstrikt in een sleepnet

's Ochtends komt hij nat terug of er niets aan de hand is
zet hij zijn lering voort voor de mensen
leert hun pottenbakken en tuinbouw en het
lezen van levers⁸⁷ leven van lezers
(wat baat die dronkenmakende kennis
als zij ons straks toch verslinden als Jonas?)⁸⁸

Ik ben de vis waarin zich het water verdicht heeft
Oannes op het land geworpen
dat de zee niet heeft weten te claimen
de stap uit de boom de steppe op
Prometheus vuurdief schoonvader van Pandora

Ik ben de punt⁸⁹ dien de ruimte gebaad heeft
aangrijping voor de geest zwe-
vend boven de wateren.⁹⁰

8. *SACRE DU PRINTEMPS*

componist Igor Stravinsky, dirigent de jongensachtige
Gustavo Dudamel, Doelen, Rotterdam, mei 2007

Godskind demiurg⁹¹ wurgende prairiehond
schaterlachend in een hemelgewelf dat van
schatering bolstaat
verbinding van hemel en aarde

Het orkest overziet als een instrumentenpaneel
dan dit ter hand neemt, bespeelt
als een atoombunker van vleugels en bloemen
op kwantumproeven van rendiertijd⁹²

In opdracht buitelend jonglerend koorddansend
van wolk tot wolk werkelijkheid indikt
luchtpaddestoel⁹³ die ons opwaarts aanzuigt
tot een juichende wenkende geest in een
versplinterende fles⁹⁴ de oerknal

Bliksemend alsof er nog nooit licht is geweest
dit moet dan de verlichting⁹⁵ zijn
die Zenmeesters schamper aanduiden met hun koans⁹⁶

Donderend alsof God vroeg doof geworden van zijn I-pod
in zijn stervensmoment⁹⁷ eindelijk echt horen mag
terwijl hij de wereld vermaakt aan zijn vaardiger kind

Er kan niet al eerder een wereld geweest zijn
althans wat er was kan geen naam gehad hebben⁹⁸
vóór deze schepping waarvoor het godskind is uitgestuurd
om hiermee een staalglazen meesterproef⁹⁹ af te leggen

Werp ik mij op
zelf het lenteoffer¹⁰⁰ te zijn doorsteek mij
met de vuurstenen messen¹⁰¹ van koperblazers beuk mij
met paukenarmen van kosmische molens
vouw mij samen tot een tetraëder van leegte
tot een triangel van dadelijk geweld

Als dit mijn bloed mag zijn dat in de prille stammen
de eerste bliksem zelfs die moleculen tot leven wekt¹⁰²
omhoogwringt

Uit de oerwateren vol verwachting
veel eerder nog in hun kracht van fluistergeheimen
veel ouder en hoger nog
dan de vloed.¹⁰³

AANTEKENINGEN

Intertextualiteit, met name middels verwijzingen naar mythologie, geschiedenis, wetenschap, en de actualiteit van krantenberichten en andere documenten, is een gebruikelijk procédé in de hedendaagse literatuur. Aangezien de dichter ook buiten het dichterschap voortdurend tot verzadiging toe omgeven is door allerlei teksten en beelden, zou het een krampachtige kunstgreep vereisen om die teksten en beelden bij het dichten buiten de deur te houden. Daarbij doet zich echter de moeilijkheid voor dat wat voor de dichter veelbetekenend en veelzeggend is juist door deze dagelijkse vertrouwdheid (die aan een persoonlijke situatie is gebonden), voor veel lezers duister zou blijven zonder toelichting. Vandaar dat mijn eerdere bundels steeds van aantekeningen vergezeld gingen. Een verdere moeilijkheid is dat lezers met verschillende bagage bij poëzie aankomen, zodat, als men toelichting gaat geven, het niet vaststaan hoeveel toelichting nodig is; ik heb dit opgelost door domweg vrijwel alle mogelijke toelichting te geven, wat weer het gevaar inhoudt dat de lezer zich onderschat voelt en dat de toelichter pedant overkomt. Deze bundel is ontstaan in een unieke persoonlijke situatie die met de werkelijkheid van de meeste lezers weinig raakvlakken zal hebben: tegelijk met, en als aanvullend poëtisch onderzoek naast, een diepgaand wetenschappelijk onderzoek naar de wereldwijde verbreiding en naar de betekenis van zondvloedmythen – om aldus de oudste nog voor ons toegankelijke lagen van het menselijk denken bloot te leggen, en (ondanks de hedendaagse geopolitieke verkokering van identiteiten) de wereldwijde gemeenschappelijkheid van dat denken te onderzoeken vanuit een intercultureel-filosofisch perspectief. Vele verwijzingen in deze bundel betreffen daarom weinig bekende details van zondvloedmythen van over de hele wereld, en hun interpretatie binnen de vergelijkende mythologie. Volgens een tamelijk algemeen aanvaard artistiek criterium moet een tekst voor zichzelf kunnen spreken en geen uitvoerige toelichting nodig hebben. De lezer die zich op dat standpunt stelt, zal – en dat is zijn volste recht – voor het onderkennen en begrijpen van de intertextualiteit die in deze bundel aan de orde is, uitsluitend afgaan op zijn eigen algemene ontwikkeling. Voor de anderen, en voor mijzelf, de volgende zeer uitvoerige aantekeningen, die inderdaad overgeslagen mogen worden maar misschien in sommige details toch een meerwaarde vertegenwoordigen. Zij maken (zoals het duidelijkst wordt uit noot 89), dit gedicht tot een *leerdicht*, waarin poëtische kladuitwerkingen van door mij in wetenschappelijk onderzoek gevonden mythologische verbanden leiden – in het gedicht of in de aantekeningen – tot verrassende nieuwe stappen op dat gebied; maar waarin vooral – veel meer dan in de wetenschap mogelijk is – wordt uitgesproken welk steeds weer actueel inzicht in de menselijke conditie de oude zondvloedmythen blijken te bevatten.

¹ Elizabethsvloed, grootste overstroming in Nederland in de late middeleeuwen. Beatrix was de koningin van Nederland eind 20e – begin 21e eeuw.

² Verwijzing naar een bekend oud kinderliedje: 'In de grote stad Zaltbommel / heerste grote watersnood...'

³ Als vorige noot; maar vergelijk het mandje waarin groten als Mozes, Sargon, Cyrus te vondeling werden gelegd. De psychoanalytische pionier Otto Rank (Rank, O., 1909, *Der Mythos von der Geburt des Helden*, Wenen: Turia & Kant) keert de zaak om en ziet alle

vloedmythen als voortkomend uit verhalen waarin kinderen te vondeling gelegd worden. De standaardmythe van de magische geboorte maakt van de aldus te vondeling gelegde held, een *zondvloedheld* – de enige overlevende, aangespoeld in de vloed, en het begin van een nieuwe dispensatie van het mensdom als geheel. De held is een menselijke versie van de *demiurg*, bij uitstek de verbinding tussen hemel en aarde – zij het niet de enige, vgl. koning, sjamaan, toren, ladder, offer, vogel, berg, boom, hemel-as enz. De held is nauw met de zondvloed geassocieerd, zoals wij verderop zullen zien. In vele delen van Afrika bestaat voorts het *mand-orakel*: in de mand bevinden zich tientallen objecten (schelpen, botjes, miniatuurafbeeldingen van mensen, dieren en voorwerpen etc.), en wat er bij husselen of slingeren uitvalt bepaalt, in onderling positie, de uitslag van het orakel; zou het mandorakel een afgesleten toepassing zijn van dit model van de magische herkomst van de held? Het beeld van de overlevende vloedheld lijkt ook van toepassing zijn op de beide koninginnen die in Mpororo (Oeganda) in manden werden rondgedragen als hogepriesteressen van de Hoge God Niawingi – naar wie zij in recente tijd zelf genoemd werden.

⁴ De doos (eigenlijk het vat) van Pandora. Deze bevatte alle plagen van het mensdom maar ook de hoop, die er ten slotte in achterbleef. In mijn Engelstalige wetenschappelijke studies over prehistorische vergelijkende mythologie, vanaf 2005, wordt de term ‘*Pandora’s Box*’ oneigenlijk gebruikt voor het culturele pakket waarmee ca. 80.000 geleden sommige Anatomisch Moderne Mensen (het type waartoe alle thans levende mensen behoren) Afrika voor het eerst verlieten op weg naar de andere continenten.

⁵ *I-pod*, in het eerste decennium van de 21e eeuw een populair, draagbaar individueel muzieksysteem gemaakt door de overigens als computerfabrikant overvleugelde firma Apple. Cf. de volgende boodschap op:

<http://forum.stylegala.com/viewtopic.php?t=5237&sid=0e8548ce634f09cc34dfabd42276ae34>:
Posted: Mon Apr 02, 2007 02:04

Is there any truth to the rumor, that ipod is being forced to change the pronunciation due to some infringement or other, and it should now be pronounced with both the i and the o sounding the same as ipid, sort of like the vowels sound in timid. Strange news/rumor huh? 4.01.07.

⁶ Verwijzing naar het bijbelboek der Openbaring 8: 6–9:21, en 11:19.

⁷ Cf. *Kain*: volgens het bijbelboek Genesis 4: 1-17 de eerste (broeder)moordenaar, tot zijn daad geprovoceerd door Gods liederlijke willekeur; vandaar dat God Kain vervolgens, als uit wroeging, een teken op zijn voorhoofd zette als vrijwaring tegen de rechtsvervolgning of bloedwraak door derden (die overigens nog nauwelijks konden bestaan).

⁸ *Bouwfraude*: een slepende politieke affaire in Nederland in het eerste decennium van de 21e eeuw.

⁹ In het eerste decennium van de 21e eeuw laaide in Nederland, mede door een verregaande verruwing van de omgang tussen mensen (zowel autochtoon als allochtoon) in de openbare ruimte, de discussie hoog op over zinloos geweld tussen elkaar onbekende burgers. Het walgelijke, uit de Verenigde Staten van Amerika geïmporteerde gebaar van de opgestoken middelvinger kan als symbool gelden van deze neergang. Let ook op de gelijkschakeling van machine en bestuurder in deze passage.

¹⁰ *Robinson Crusoe*: de held van het gelijknamige boek (1719) van de Engelse schrijver Daniel Defoe. Als enige overlevende van een schipbreuk, is Crusoe een vloedheld bij uitstek, die vervolgens dan ook als een typische cultuurheld de hele menselijke cultuur opnieuw uitvindt.

¹¹ Zodra in Nederland de regering Balkenende IV (met Bos als minister van buitenlandse zaken) was gevormd (februari 2007), gaven de publieke media (vooral de televisie) hun informatieverstrekking functie op (hun kritische functie was al veel eerder bezweken) en beperkte zich nog meer dan tevoren het dagelijks nieuws tot plaatselijk, vaak hitsig, variété-

achtig gebeuzel. Rimpelingen daarin waren, in de loop van 2007, de onnozele officiële zorg over de seksualisering van de samenleving ('Vrouw geen lustobject zegt kabinet' – een kop in *De Volkskrant*) en de algemene woede toen kroonprinses Máxima bij het aanbieden van een officieel rapport van de Wetenschappelijke Raad op het Regeringsbeleid het bestaan van een Nederlandse identiteit in twijfel trok. Aan de snelle militarisering van de Nederlandse politiek werd nauwelijks een woord vuilgemaakt. Gedurende de keizertijd (eerste eeuwen van onze jaartelling) werden in het Romeinse rijk de stedelingen – die door de machthebbers ten onrechte een groter bedreiging werden geacht dan de invallende barbaren – gepaaid met uitdeling van brood en het organiseren van massale, bloedige schouwspelen.

¹² De beschuldiging van het bezit van massavernietigingswapens was het voorwendsel voor de Irāqoorlog (2003-), waarin de Verenigde Staten van Amerika Groot-Brittannië, Nederland en diverse andere landen uit het Noordatlantisch gebied meesleepten, aldus de verhouding tussen Islam en het Noordatlantische gebied terugbrengend tot die in de vroege middeleeuwen.

¹³ *Mahomet*: archaische Europese versie van de naam van de Profeet Muḥammad.

¹⁴ *Intelligent design*: van oorsprong Amerikaanse term waarmee in het eerste decennium van de 21e eeuw zogenaamde creationisten hun ongelooft belijden in het vermogen van de materie om leven en denken voor te brengen zonder directe specifieke tussenkomst van een naar menselijk model denkende en handelende goddelijke schepper. De thematiek spreekt mij erg aan omdat ik reeds op mijn veertiende corresponderend lid was van de Association des Amis de Teilhard de Chardin, in wiens denken een uitgesproken niet-creationistisch evolutiemodel wordt uitgedragen, overigens op een wijze die gedeeltelijk al bij Leibniz (1646 - 1716) werd voorbereid.

¹⁵ Spr. *nōē ôr'lē-ənz*. Bedoeld is de grote overstroming van de stad New Orleans (zuidoosten van de Verenigde Staten van Amerika) van augustus 2005.

¹⁶ Kop in het Nederlandse dagblad *De Volkskrant* 13 april 2007. In het eerste decennium van de 21e eeuw verschenen voor het eerst in meer dan een halve eeuw militaristische uitingen als vanzelfsprekend in de Nederlandse media. *Handhavend*: het Nederlandse wapen bevat de spreuk *Je maintiendrai* 'ik zal handhaven'.

¹⁷ Als strategie om het echec van nationale identiteit in de multiculturele samenlevingsideologie te verbloemen werden in het eerste decennium van de 21e eeuw vreemdelingen die het Nederlands staatsburgerschap ambiëerden, verplicht een cursus over taal en cultuur van Nederland te volgen.

¹⁸ Namelijk de Profeet Muḥammad. Vanaf het vierde kwart van de 20e eeuw nam in Nederland de immigratie van een overwegend islamitische bevolking uit het Middellandse-Zeegebied sterk toe, wat in het eerste decennium van de 21e eeuw leidde tot een sterk negatieve beeldvorming en felle confrontaties tussen autochtonen en allochtonen.

¹⁹ *Don Quixote de la Mancha*, hoofdpersoon uit de gelijknamige roman van de Spaanse schrijver Cervantes (1547-1616), vocht in een beroemde passage (I, 8) tegen windmolens, waarin hij kwaadaardige reuzen zag. Don Quixote zwalkt in deze episode en in vele andere als de ware demiurg tussen hemel en aarde; zijn voortdurend spel met absurditeit doet sterk aan de goddelijke bedrieger denken ook al zijn Don Quixote's intenties steeds zuiver; en hij is bij nader inzien -- althans in zijn eigen beleving -- in vele opzichten een vloedheld *optima forma*: niet alleen vecht hij met de wind(molens), hij doorstaat ook een regen van stenen (I, 22); voert strijd met volle wijnzakken en slaagt erin deze lek te slaan (I, 35); wordt opgesloten in een kooi als door de menseneter (I, 47); staat pal naast een meer vol monsters (I, 49); ontmoet (II, 11) een demon met opgeblazen urineblazen op een stok, waarschijnlijk een travestie van de Meesteresse, of beter Moeder – want abstracte hiërarchische sociale verhoudingen werden

pas later geïnstitutionaliseerd – van de Oerwateren (cf. Medb met de Grote Blaas, de legendarische Ierse koningin die een avatar lijkt van dezelfde oergodin), en de drager van de blazen – hoewel als Moeder van de Oerwateren toch vanouds geassocieerd met paarden (cf. haar masculiene transformatie Poseidon) – verschrikt het paard Rosinante; Don Quixote bevindt zich in Montesinos' grot, weer een menseneter-ervaring (II, 23); en moet door molenaars uit het water gehaald worden na in een betoverde boot de hemelse watermolen te hebben doorstaan (II, 29). En ook Sancho Panza, zijn alter-ego, eindigt zijn avontuur als heerser van een eiland, met andere woorden als een geslaagde vloedheld op een veilige Ark omgeven door de zee. Maar deze passage in het deelgedicht heeft bovendien een persoonlijke, nog steeds beschamende autobiografische betekenis voor mij. Vanaf de eerste klas van de lagere school liep ik meestal zonder begeleiding van oudere gezinsleden van school naar huis, over een afstand van een paar huizenblokken. Twee speelgoedwinkels bevonden zich op de route. Op de heenweg liep ik soms samen met een bevriende klasgenoot – de zoon van een bakker woonachtig in een blok schuin achter ons; ook op de terugweg liep ik soms samen met een wisselend groepje klasgenoten. Ik was diep ongelukkig in ons gezin (dat ik ervoer als het hol van de menseneter – vgl. noot hieronder – , geteisterd als het was door lichamelijk, verbaal en seksueel geweld), en alsof ik deze ontredde uitstraalde werd ik, als ik zonder vriendjes van school naar huis liep, vaak getreiterd en geschopt door een jongen van een andere school die gedeeltelijk hetzelfde traject ging. Op tweederde van de eerste klas, in het voorjaar van 1953, waren wij als groep de leeskunst bepaald nog niet machtig, maar de familiemythe wilde dat ik al kon lezen voordat ik naar school ging. Dat diende getoond, als uiting van een levenslang verlangen – ook in deze aantekeningen naspeurbaar – om groter kennis te veinzen dan ik in feite bezit. In de etalage van één van beide speelgoedwinkels stonden vele door ons felbegeerde miniatuurauto's van het destijds populaire merk *Dinky Toys*. Ten overstaan van mijn vriendjes schepte ik op dat ik de naam van dat merk kon lezen: 'Kijk maar, daar staat: *Don Quixote*'. Een ons onbekende, ongeveer twaalfjarige jongen stond ook bij de etalage, en hoorde mijn intellectueel hoogstandje meewarig, maar gelukkig zonder commentaar aan. Zelfs hem ontging waarschijnlijk de ironie die mij in deze situatie zelf tot Don Quixote gemaakt had; in menig opzicht zou ik dat mijn hele leven blijven, kennis voorwendend die ik niet had en diezelfde kennis vervolgens (op de wijze van T. Sturgeons verhaal 'The microcosmic God' (1941); o.m. in: Sturgeon, T., *Microcosmic God: The Complete Stories of Theodore Sturgeon, II*, New York: Manor Books, 1975) met ongelooflijke snelheid toch verwervend, gedeeltelijk uit pure hartstocht, maar toch ook vaak ten einde de overrompelende vloed van angst, afwijzing en geweld een dijk op te werpen. *Etherstremming*: de stagnerende klassieke natuurkunde zocht aan het einde van de 19e eeuw toevlucht in een hypothetische 'ether', die empirisch niet bleek aan te tonen, en die door relativiteitstheorie en kwantummechanica allengs een verouderd begrip werd.

²⁰ Verwijzing naar het bekende sprookje *Sneeuwwitje* (Gebroeders J. & W. Grimm, 1812-15, *Kinder- und Hausmärchen* – onder redactie van Hans-Jörg Uther, deel I-IV, München: Diederichs 1996 – no. 53: 'Schneewittchen'), waarin het raadplegen van een toverspiegel de boze koningin aanvankelijk onbegrensde informatie gaf maar haar tenslotte noodlottig werd. Merk op dat hier in het gedicht de toverspiegel niet eens meer leidt tot waarneming (hoezeer ook door ijdelheid vertekend) van het eigen zelf, maar slechts tot waarneming van door zorgvuldige marketing tot zowel begerenswaardigheid als snelle veroudering opgezweepte handelswaar.

²¹ Twee bekende merken op de consumentenmarkt van individuele communicatie in het eerste decennium van de 21e eeuw.

²² Pentagon: militair hoofdkwartier van de Verenigde Staten van Amerika; het gebouw is genoemd naar zijn vorm van een ster met vijf punten, die al millennia lang geassocieerd is met magie en daarin vooral de mens symboliseert.

²³ Zondvloedmythen vormen reeds sinds ca. 30.000 jaar een opvallende aanwezigheid in de mythologie van de Anatomisch Moderne Mensen. Zij gaan terug op een model dat zijn oorsprong vindt in Centraal-Azië, volgens welk de scheiding tussen land en water de centrale kosmogonische en antropogonische gebeurtenis is – waaraan dus heelal en mensheid hun ontstaan danken. Het onderscheid tussen land en water staat dan model voor elk ander onderscheid, conflict en dialectiek. Het als mannelijk en junior gedachte Land is de zoon van de als vrouwelijk en senior gedachte Oerwateren, en uit hun incestueuze verbintenis komt de werkelijkheid voort. Indien aldus de bestaansorde gebaseerd is op de scheiding tussen land en water, betekent het ongedaan maken van die scheiding (met andere woorden, de zondvloed) het einde van de wereld, de terugkeer tot het niet-zijn. Misschien 10.000 jaar later werd dit horizontale model getransformeerd door de uitvinding van de hemel, en gaan in veel zondvloedmythen verticale, op de *scheiding van hemel en aarde gerichte* thema's overheersen. Dan gaat de zondvloed vooral over het ongedaan maken van de scheiding tussen hemel en aarde (waarvoor de wateren van boven en beneden zich weer vermengen, als vóór de schepping). Later gaat ook dit kosmogonisch besef verloren, en wordt de zondvloed door vertellers en toehoorders geïnterpreteerd als een *gevolg* van de, nu niet meer als kosmogonisch noodzakelijk maar als rampzalig ervaren, scheiding van hemel en aarde – zodat aan het eind van de zondvloed uitdrukkelijk een nieuwe verbinding tussen hemel en aarde moet worden gemaakt, in de vorm van een trap of ladder (een Oudegyptisch, Bijbels en Oceanisch motief), brug (Perzisch), toren (een motief uit Genesis 11 en uit Zuidelijk Centraal Afrika), regenboog (Genesis 9), etc. De kosmogonie van de Oerwateren heeft nog een ander mythisch thema opgeleverd: de incestueuze verbintenis tussen scheppende maagdelijke moeder en haar enige zoon is een van de meest voor de hand liggende antwoorden gebleken op de nijpende vraag, hoe het eerste wezen zonder tussenkomst van een wezen van het andere geslacht de wereld kon bevolken, vóór zowel als ná de zondvloed. Wij mogen ervan uitgaan (mede op grond van talloze aanwijzingen in de vergelijkende mythologie) dat dit wezen in eerste instantie als vrouwelijk gedacht werd – het bijbelverhaal van de schepping van Eva uit de rib van Adam is onmiskenbaar een late, masculiene transformatie van deze gedachte.

²⁴ *Nóeach*, de zondvloedheld van het bijbelboek Genesis 6-10.

²⁵ In veel scheppingsmythen is de Ark een natuurlijke kalebas of een ander natuurlijk groeisel, bijv. een rietstengel, boomstam, of een blok hout.

²⁶ Zoals in de populaire, op de bijbel geïnspireerde voorstelling de paren van elke diersoort de Ark binnengingen.

²⁷ Nuḥ komt in de Qur'ān voor in soera LXXI, die zijn naam draagt. Ihnuḥ is de Arabische vorm van Enoch, die met Idrīs een grote, vooral legitimerende rol speelt in de Arabische magie; Dzjibrīl is de Arabische vorm van Gabriël – de aartsengel die de Qur'ān dicteerde aan de Profeet Muḥammad.

²⁸ Deze passage gaat terug op Talmoedische en Arabische overleveringen over de zondvloed: het gebeente van Adam, en/of de dierenvellen waarin hij en Eva gekleed gingen na verdrijving uit het paradijs (specifiek als luipaardvellen aangemerkt), zouden als machtige relikwieën en magische objecten aan boord van de Ark zijn meegenomen; voor de hele reis gold een verbod op seksualiteit (verwijzend naar de wijdverbreide samenhang tussen zondvloed en de ontdekking van seksualiteit, maar later gerationaliseerd vanuit de beperkte ruimte in de Ark, die voortplanting ongewenst maakte); Noaḥ's zoon Ḥam zou dit verbod hebben overtreden, en/of zou getracht hebben magie te bedrijven met het gebeente of de dierenvellen, en dit zou de ware reden geweest zijn van Noaḥ's vloek – die in de bijbel slechts wordt verklaard – in een onmiskenbare verhullende rationalisatie – uit diens kater na de eerste dronkenschap. Zie met name: Heller, B., 1993, 'Nuh, the Noah of the Bible', in: C.E.

Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs & G. Lecomte, 1968-, red., *Encyclopaedia of Islam*, nieuwe uitgave, VIII, Leiden: Brill, p. 108-109.

²⁹ Volgens een bekende Oudegyptische mythe trachtte de god Seth / Soetech zijn broer Osiris (de latere onderwereldgod) te doden door hem een doorkist (vgl. Ark!) te laten uitproberen die zich onherroepelijk om hem sloot en waarin hij in zee verdronken werd. Hier is Osiris dus de falende vloedheld, Seth de vloed die hem verslaat.

³⁰ De god Seth is een typische chaosgod, geassocieerd met alles (zee, bergen, woestijnen) wat in Oud-Egypte buiten het cultuurland viel van Nijlvallei en Delta, waarover Osiris heerste als vegetatiegod.

³¹ *Hyperspace*: algemeen in science fiction gebruikte term voor een fictieve tijdruimtelijke structuur die, op de juiste wijze technologisch aangesproken, ruimtevluchten sneller dan de lichtsnelheid mogelijk zou maken.

³² In Shakespeare's *Hamlet: Prince of Denmark* vermoordt de oom Hamlets vader door vergif in diens oor te druppelen, om vervolgens de weduwe te huwen en het koningschap te verwerven. De liefdesrelatie tussen Hamlet en Ophelia wordt niet geconsumeerd en zij, krankzinnig geworden, pleegt zelfmoord door verdrinking – als een falende vloedheldin. Inderdaad heeft bij Shakespeare de relatie tussen Hamlet en zijn moeder veel van die van de Maagdelijke Scheppingsgodin en haar Zoon / Minnaar, waarin de oude kosmogonie van de scheiding van Water en Land nog te herkennen is. Tegen deze achtergrond moet het mogelijk zijn om, voorbij de onmiskenbare oedipale thematiek, en het toneelstuk lezend als een onbewust getransformeerde zondvloedmythe, een dieper en overtuigender inzicht te krijgen in de ware reden van Hamlets rampzalig weifelen. Is ook hij een falende vloedheld? Of moet hij gezien worden als hoofdpersoon in een tot mensenetermythe getransformeerde zondvloedmythe? Fortinbras overleeft de gewelddadige slotscène en biedt in zijn slotwoord zicht op een hoopvoller toekomst. Deze strofe heeft in het gedicht een *Shakespearean* ritme.

³³ Uit Hamlet's monoloog: *when he himself might his quietus make / with a bare botkin?...* Dit *botkin* motief staat ook centraal in Nabokovs *Pale Fire* (1962), waarover ik in 1965-66 een overigens vooralsnog onuitgegeven studie schreef.

³⁴ In veel zondvloedmythen wordt de waarschuwing van de naderende zondvloed gegeven als beloning voor de onbaatzuchtigheid waarmee een mens een dier in nood bevrijdt.

³⁵ Een in Europa niet algemeen bekend zondvloedthema uit Noordoost Azië en de Nieuwe Wereld is dat van de *aardduiker*: een knaagdierachtig wezen dat kennelijk de zondvloed overleeft en daaraan een eind maakt door een kluitje aarde op te duiken, waaruit vervolgens het droge land weer ontstaat door blazen (vergelijk de Geest die in Genesis 1 over het water zweeft, en die ingeblazen wordt in Genesis 2: 7; maar vergelijk ook de vogels die – als waren het getransformeerde aardduikers – worden uitgestuurd door Noah (Genesis 8: 6-12) om te zien of de aarde al is drooggevallen – heel Genesis 1-12, en niet slechts de hoofdstukken 6-10, is overigens op te vatten als een uitgesponnen zondvloedmythe). De aardduiker lijkt een narratieve personificatie van het ontstaan van het Land uit de Oerwateren.

³⁶ Een thema dat in veel zondvloedmythen wordt aangetroffen, is dat van de oertweeling, waaruit in het paradijs, of in de eerste herbevolking na de zondvloed, andere mensen en goden ontstaan (vgl. ook Genesis 2-3, waarin – zoals gezegd, in typisch masculiene omkering van de oorspronkelijke Water-Land verhouding – de vrouw uit de man is ontstaan en zijn echtgenote wordt). In dit deelgedicht wordt bovendien specifiek aangesloten bij een Grimm-sprookje *Broertje en zusje*, waarin de zondvloedthematiek vrijwel geheel weggevallen is (vgl. Grimm, *o.c.*, no. 11: 'Brüderchen und Schwesterchen').

³⁷ Veel zondvloedmythen, vooral die van Oost-Azië en de Nieuwe Wereld, gaan ervan uit dat de eerste bewuste wezens dieren waren, en dat deze het waren die de zondvloed meemaakten en gedeeltelijk overleefden.

³⁸ De regenboogslang is een oeroud mythisch motief van *vijandigheid*, met name de Vijand van Regen en Bliksem – wat meteorologisch ook wel klopt als we beseffen dat meestal de regenboog en de zon verschijnen als regen en onweer voorbij zijn. Gezien zijn verbreiding lijkt het erop alsof dit motief reeds in *Pandora's Box* werd aangetroffen, met andere woorden tot de oorspronkelijke culturele erfenis behoorde waarmee 80.000 jaar geleden sommige Anatomisch Moderne Mensen Afrika verlieten om de andere werelddelen te gaan bevolken.

³⁹ In sommige zondvloedmythen, met name uit Oceanië (en ook volgens een Talmoedische traditie toegepast op het paradijsverhaal in Genesis) vormde de ontdekking van de seksualiteit (met name in broeder-zusterincest) de directe aanleiding voor het einde van het paradijs, met andere woorden voor de zondvloed.

⁴⁰ Verwijzing naar de koningstitulatuur van het Oude Egypte, waarin 'Degene van het Riet en de Bij' (*nswt-bit*,) een van de voornaamste vorstelijke titels is. De interpretatie van deze titel was een belangrijke opgave in mijn wetenschappelijke werk vanaf ca. 1998. Dit vooral omdat zij bij nader inzien sporen lijkt te hebben achtergelaten in de overleveringen van het Nkoyavolk uit Zambia, onder wie ik sinds 1972 onderzoek doe – wat betekent dat die overleveringen duizenden jaren oud, en mythisch moeten zijn, in tegenstelling tot de recente, historische interpretatie die ik van ze gaf in mijn boek *Tears of Rain* (1992). Overigens komt het bijenmotief in dit gedicht nog enige malen voor als *was*, en in het thema van de ontdekking van de seksualiteit, die naar de mening van de meest vooraanstaande structuralistische mytholoog gelijk staat aan honing (Lévi-Strauss, C., 1966, *Du miel aux cendres: Mythologiques II*, Paris: Plon).

⁴¹ In veel zondvloedmythen speelt na de vloed het probleem van het opnieuw ontsteken van vuur (alle vuur was immers geblust), en zelfs het verbod op vuur (vgl. seksualiteit). In talloze rituele contexten in de Oude Wereld (van de paaswake van de Rooms-katholieke kerk tot jaarlijks gemeenschapsritueel in de dorpsamenlevingen van Zuidelijk Centraal Afrika) is het opnieuw ontsteken van het vuur een viering van de vestiging van een nieuwe, blijvende, en gecentraliseerde wereldorde – zoals na de zondvloed. In Genesis 8: 20 vormt het offer van Noaḥ na de zondvloed de rituele overgang naar de terugkeer van het vuur, en van normale betrekkingen in de omgang tussen mensen en tussen mens en natuur; mens-natuur betrekkingen worden in dat kader uitdrukkelijk bekrachtigd in de termen van het Verbond dat God met de zondvloedheid sluit. Op de achtergrond van dit alles speelt mee het schema van een oeroude cyclus waarin een beperkt aantal basisverschijningsvormen van de werkelijkheid (vuur, hout, water, aarde, lucht, metaal, en dergelijke) elkaar in een vaste volgorde van transformaties opvolgen en afwisselen. Dit schema heeft door de hele Oude Wereld – dat wil zeggen: Afrika, Azië en Europa – sporen achtergelaten, maar treedt het duidelijkst in het Chinese Taoïsme op de voorgrond, als 'de Vijf Toestanden', 五行 *wǔ xíng*. Prometheus: de broer van Epimetheus, zwager dus van Pandora; de twee laatstgenoemden waren de ouders van Pyrrha, de echtgenote van de Griekse zondvloedheid Deukalion. Prometheus lost het vuurprobleem op door vuur, verborgen in een rietstengel (*nartex*), uit de hemel te stelen ten behoeve van zijn nicht en aangetrouwde neef, die de zondvloed overleefd hebben. Wellicht kan zijn gift van het vuur ook gezien worden als symbolisch voor het hernemen van de menselijke seksualiteit, die echter nog niet aan de orde is de eerste keer dat Deukalion en Pyrrha na de zondvloed mensen produceren: dat gebeurt namelijk door stenen achterwaarts over hun schouder te gooien. Prometheus wordt voor zijn vuurdiefstal gestraft door ketening aan de Kaukasus, waar een roofvogel dagelijks zijn lever komt uitpikken. Andere mythen evenwel spreken van zijn verzoening met Zeus, vooral ten behoeve van het (blijkbaar succesvol) afwenden van een groot oedipaal gevaar dat voor Zeus dreigt: evenals

diens vader door hem, en diens grootvader door diens vader, dreigt ook Zeus door een zoon onttroond te worden.

⁴² In veel zondvloedmythen is de toevlucht niet een door mensen gebouwde of natuurlijk gegroeide Ark, maar slechts een natuurlijke verhoging zoals een boomstam, boom of bergtop.

⁴³ In verscheidene zondvloedmythen, weer vooral uit Noord-Oost-Azië en de Nieuwe Wereld, ontkomen vloedhelden (vooral dieren) aan de vloed door in een holle rietstengel omhoog te klimmen naar de hemel. De parallel met de Griekse Prometheus-mythe is hier wel zeer duidelijk.

⁴⁴ Authentiek detail, evenals diverse andere in dit deelgedicht, uit Zuidchinese vloedmythen.

⁴⁵ Dit deelgedicht is gebaseerd op een zondvloedmythe bij het Tobavolk van Noord Argentinië (cf. John Bierhorst, 1988, *The mythology of South America*, New York: William Morrow, pp. 142-143; met dank aan Mark Isaak, 2005, 'Flood Stories from around the world', <http://home.earthlink.net/~misaak/floods.htm>): de zondvloed wordt opgeroepen door de regenboogslang die razend wordt omdat een menstruerende vrouw door haar staat het water bezoedeld heeft. Hetzelfde thema wordt (op een wijze die herkomst uit *Pandora's Box* suggereert) gevonden in Arnheemsland (Noord Australië), en in Zuidelijk Centraal Afrika. In laatstgenoemd gebied onder meer rond de mythe van Roeweerdjz, die aanvankelijk vorstin van haar volk was (in het gehele gebied waren de eerste generaties vorsten steeds vrouwen), tot met de komst van een vreemdeling, Jager / Dzijwinda, de gedachte postvatte dat een menstruerend vorst een bezoedeling voor het koningschap betekende; bijgevolg was dit ambt voortaan niet meer aan vrouwen maar aan mannen voorbehouden – het hoofdthema ook in mijn wetenschappelijke studie *Tears of rain: Ethnicity and history in central western Zambia* (1992). Het deelgedicht verbindt dit thema met het door de Nederlandse godsdienstfenomenoloog Sierksma (1917-1977) onderkende thema van *De roof van het vrouwengeheim* (1962): de opkomst, na het Neolithicum, van gewapende mannen die het vrouwelijk overwicht over voortplanting en voedselproductie tenietdoen en zich als teken van hun suprematie de vrouwelijke cultussymbolen toe-eigenen. Dit type 'matriachale' thema's was populair in de antropologie en vergelijkende mythologie tot aan het midden van de 20e eeuw. Het is niet zeker of zij een historische grond hebben of louter (zoals de meeste hedendaagse wetenschappers menen) een antimasculiene en vrouwvriendelijke, moderne mythe vormen in de handen van goedbedoelende geleerden (naast de genoemde ook Bachofen, Graves, Engels en het meest recent Gimbutas).

⁴⁶ In mijn vergelijkend-mythologische studies vanaf 2005 suggereer ik dat het dubbele zigzagpatroon dat onder meer op een rood-okeren blok uit de Blombosgrot, Zuid-Afrika, is gevonden en dat daar ca. 70.000 jaar geleden op werd gekrast, een afbeelding is van de bliksem, als het (in vrouwelijke initiatieriten tot heden toe doorgegeven) symbool van de levenskracht die in menstruatie doorbreekt. Ik vond het in 1978 terug als patroon in de touwtjesfiguur die Nkoya vrouwen als sacraal geheim doorgaven in hun initiatieriten, waartoe zij mij op hun eigen initiatief toegang verleenden (zij het tegen betaling – zoals bij de overdracht van sacrale kennis in grote delen van Afrika gebruikelijk). Touwtjesfiguren zijn opmerkelijk omdat zij bij vrijwel alle volkeren voorkomen en waarschijnlijk reeds in *Pandora's Box* zaten. De specifieke Nkoya/Blombos figuur staat wereldwijd bekend als 'de Jacobs ladder' – evenals de bliksem trouwens de verbinding tussen hemel en aarde (cf. Genesis 28: 12).

⁴⁷ Het Zevengesternte, de Zeven Zusters of de Pleiaden, in grote delen van de Oude en Nieuwe Wereld als hemelpatroon onderscheiden, en vanouds geassocieerd met de landbouw en met vrouwen.

⁴⁸ Een van de centrale transformaties die de opvatting van de scheppingsgodin als Moeder van de Oerwateren in de loop van duizenden jaren onderging, maakt van haar een minder

centrale maagdelijke godin, die de oude deugden van jonge vrouwen (maagdelijkheid, weven/spinnen, en... wapenhandel) belichaamde en door wier karakter haar oude suprematie en haar associatie met uitgestrekt oppervlaktewater vaak bleef heen schemeren, ondanks het verlies van haar uitdrukkelijke scheppersaard aan recentere, mannelijke goden. De spinnegodin (cf. de Griekse Athena, de Westafrikaanse Nzambi en – als verdere, mannelijke transformatie – de goddelijke bedrieger Anansi) is een wijdverbreide, en misschien wel zeer oude, vorm waarin zich deze transformatie voordoet.

⁴⁹ In deze passage is (misschien zonder succes) gezocht naar een combinatie van vanzelfsprekende vrijmoedigheid en terughoudende anatomische vaagheid, omdat het uitdrukkelijk met drieletterwoorden benoemen – zoals in het eerste deelgedicht – van de (traditioneel sacraal geachte) genitalia mij een anachronisme lijkt in de uiterst archaische context die dit deelgedicht aangeeft.

⁵⁰ *Jachtnet*: prehistorische afbeeldingen, en vergelijkend onderzoek naar jachtmethoden bij hedendaagse jagers en verzamelaars, tonen aan dat zeker vanaf het Late Paleolithicum (vanaf ca. 40.000 jaar geleden) jachtnetten een belangrijk wapen vormden, naast vallen, strikken, werphouten, *bol*as (stenen door een touw verbonden), steekwapens en de pas veel later uitgevonden pijl en boog.

⁵¹ Cf. het Evangelie van Johannes, 1.

⁵² Zoals Erich Fromm heeft uiteengezet (*The forgotten language: An introduction to the understanding of dreams, fairy tales, and myths*, 1976, New York: Holt, Rinehart & Winston, eerste uitgave 1951, pp. 231 e.v.) zijn de kosmogonieën van het Oude Nabije Oosten (inclusief de Bijbel, cf. Genesis 1) gekenmerkt door mannelijke scheppers die hun gemis aan een baarmoeder trachten te compenseren door hun scheppende woord. Dat dit een afrekening is met een eerdere, vrouwelijke dispensatie wordt al gesuggereerd door tal van aanwijzingen (zoals de Oudegyptische godin Neith die vaak verschijnt als superieur aan de mannelijke zonnegod Rē: zij is Maagd van de Wateren, van de wapenhandel, van weven en spinnen, en van de bij), maar het duidelijkst in de figuur van de Babylonische opper- en zonnegod Mardoek, die het vrouwelijke chaosmonster Tiāmat – vgl. de Westsemitische Yam en Leviathān, de Oudegyptische Neith en Mḥt de overstromingsgodin, en zelfs de Ierse legendarische koningin Medb beroemd om haar hevige vloeijing en haar grote blaas; met andere woorden, de Moeder van de Oerwateren – verslaat, maar eerst zijn suprematie moet aantonen door ten overstaan van de verzamelde goden een bij uitstek vrouwelijke productieve daad (het scheppen van een gewaad, een regelrechte uitdaging aan het adres van de uit de Moeder der Oerwateren afgeleide weef- en spingodinnen) te bewerkstelligen door louter de kracht van zijn woord.

⁵³ Het beeld is ontleend aan Bonno Thoden van Velzen, 1996, 'The emotional undertow', bijdrage voor een conferentie te Bellagio (Italië) over 'Civilization and its enduring discontents', september 1996.

⁵⁴ *Samurai*, 侍: traditionele Japanse krijger; in het klassieke Japanse huis bestaan de wanden uit schuifpanelen van papier.

⁵⁵ Vgl. Genesis 11-1-9.

⁵⁶ Nauw verwant aan de zondvloedmythen is het thema van de menseneter in wiens hol of binnenste de vroege mensheid wordt opgesloten, totdat een jonge held (zoon van een maagd...) zichzelf, zijn moeder, en mogelijk de andere mensen bevrijdt. Dit motief verwijst misschien naar de baarmoeder of naar het graf, maar lijkt vooral een diepzinnige reflectie op de staat van niet-zijn (vgl. de volgende regels in dit deelgedicht), waaruit – op een wijze waarin de oude Oerwateren/Land kosmogonie duidelijk doorheen schemert – de held (het denkende ik, zoals uit de laatste twee deelgedichten zal blijken) het zijnde kosmogonisch bevrijdt zodat de werkelijkheid tot stand komt. Het mensenetersthema is wijdverbreid in

Noord en West Afrika, cf. Denise Paulme, 1976, *La mère dévorante: Essai sur la morphologie des contes africains*, Parijs: Gallimard.

⁵⁷ Het klassieke psychoanalytische leerstuk volgens welke de opvoeding inhoudt het successievelijk installeren en – op gezag van het door de ouders vertegenwoordigde Superego – beheren van libido op mond, anus en genitaal; een van mijn eerste gepubliceerde wetenschappelijke artikelen (1967) was een bespreking van de inzichten van de kinderpsychiater Erik Erikson op dit gebied.

⁵⁸ In de Griekse sagenwereld was koningin Iokaste de moeder van Oedipus. Deze laatste was ten vondeling gelegd omdat een orakel had aangezegd dat hij rampspoed over zijn ouders zou brengen. Als jonge volwassene doodt Oedipus een hem onbekende mede-weggebruiken, zijn vader; en het oplossen van het raadsel van de Sfinx gaf Oedipus vervolgens het recht met de hem onbekende koningin-weduwe te trouwen: zijn moeder. Freud (1856–1939) noemde een centraal psychoanalytisch complex naar deze sage.

⁵⁹ Het psychoanalytisch leerstuk van de tijdloosheid van de neurose.

⁶⁰ In vele zondvloedmythen vindt de herbevolking van de wereld na de zondvloed als volgt plaats: een of twee overlevende vloedhelden brengen (in allerlei varianten van al dan niet seksuele voortplanting) *een glad, ongedifferentieerd object voor*, en pas daaruit ontstaan dan kinderen, dieren etc. De interpretatie van dit ongedifferentieerde object ligt niet voor de hand. Het is echter duidelijk dat in latere kosmogonieën (zoals die van de scheiding van Water en Land, en van Hemel en Aarde) veel oudere dispensaties blijven doorschemeren, en één daarvan was de gedachte dat de hele wereld een plantaardige oorsprong had, aan een boom was gegroeid. Deze kosmogonie zien wij nog terug in the thema van de levensboom, de boom van de Kennis van Goed en Kwaad in het paradijs (Genesis 2: 17), Boeddha's boom der verlichting, geboorte uit de boerenkool, de ark als een natuurlijk gegroeid planaardig product (kalebas, noot, riet), en uit de vele plantaardige varianten om na de zondvloed de wereld weer met dierlijk en menselijk leven te herbevolken – het ongedifferentieerde tussenproduct in dit proces is dan ook een vrucht of knol waarin (zonder herkenbare seksualiteit want die heeft immers volgens verscheidene versies juist de zondvloed opgeroepen) de oude vegetatieve kosmogonie herleeft, in een context waar deze eigenlijk al is afgelost door de kosmogonie van de scheiding van Water en Land. Merk op dat het idee van de door mensen (bijvoorbeeld Noah, Utnapisjtim, Ziusudra, Athraxis, vloedhelden van het Oude Nabije Oosten) gemaakte Ark zelf een secundaire transformatie lijkt van de natuurlijk als kalebas, noot of riet gegroeide zondvloedtoevlucht, en dat dit beeld dus herhaald of geëchood wordt in het gladde, ongedifferentieerde object dat, ná de zondvloed, een vegetatieve, aseksuele tussenstap in de herbevolking van de aarde vormt; *beide beelden zijn direct schatplichtig aan de oudere kosmogonie die alles aan een boom doet groeien*. Overigens is dit soort thema's hardnekkig: de moderne tijd kent, in Murray Leinsters science fiction novelle *First Contact* (1945), het beeld van een buitenaardse wereld die zo door en door vegetatief is (zelfs de ruimteschepen zijn een soort aan bomen gegroeide kalebassen), dat de intelligente bewoners van die wereld alle dierlijk weefsel als de grootst mogelijke lekkernij verslinden – wat fataal wordt niet alleen voor de aardse astronauten die met hen in contact komen, maar ook voor hun broekriemen en cabinebekleding.

⁶¹ In de Sumerische zondvloedmythe komt de god Ea de vloedheld in diens typische uit riet en leem opgetrokken woning waarschuwen, en spreekt als tegen de wand, als tegen de riethut. De passage is voor mij van groot belang gebleken, omdat zij – evenals de vermoedelijke sporen van de Oudegyptische koningstitulatuur – bij nader inzien een oeroude, en mythische (in plaats van een meer recente, en historische) interpretatie suggereerde van Nkoya overleveringen die ik sinds 1972 in Zambia bestudeer.

⁶² In vele Noordamerikaanse zondvloedmythen wordt de hoofdrol gespeeld door Coyote/Prairiewolf, een goddelijke bedrieger (kennelijk verwant aan Reinout de Vos) die door zijn

volstrekt amorele capriolen zowel de vloed veroorzaakt als eraan ontkomt, en die misschien wel, als immanente chaosgod (niet onvergelykbaar met Seth, Tiamat, Yam en Leviathan in het Oude Nabije Oosten), een verzelfstandigde verpersoonlijking van de Oerwateren zelf is.

⁶³ Verscheidene Noordamerikaanse vloedmythen hebben het thema van vogels die met hun snavel aan de hemel gaan hangen en zo nog net aan de vloed kunnen ontkomen, maar het water raakt hun staartveren en laat daar witte strepen achter, die nu nog te zien zijn.

⁶⁴ De woonsituatie van de Nederlandse dichteres Ida Gerhardt (1905–1997), waaraan in vele van haar gedichten wordt gerefereerd.

⁶⁵ De Griekse god Poseidon is geassocieerd met (witte) paarden, maar vooral met de zee, en is een mannelijke transformatie van de Moeder van de Oerwateren.

⁶⁶ Oudegyptische motieven: na elke jaarlijkse overstroming (die in Egypte, in plaats van het land te verwoesten, zijn vruchtbaarheid alleen maar vernieuwde) moesten de percelen opnieuw worden opgemeten, wat landmeetkunde hier een centrale wetenschap maakte; Ma'at was de Oudegyptische godin van evenwicht en rechtschapenheid; en de farao droeg de twee genoemde Neolithische werktuigen als centrale symbolen van het koningschap.

⁶⁷ Ida Gerhardt heeft gedichten geschreven op een aanzienlijk aantal Nederlandse dichters, onder wie Leopold, Vasalis, Achterberg en Nijhoff, en beschouwde zichzelf miskend als dichteres.

⁶⁸ *Incantaties*: aanroepingen; *apotropaeën*: bezweringsformules; Gerhardt was classica en voerde graag elementen uit haar beroepspraktijk op in haar gedichten. Zo ook onder, het Homerus-citaat, en de opdracht 'aan de schim...'

⁶⁹ Op het eiland Kreta en elders in de Egeïsche wereld dragen relatief hoge bergen die als godenzetels werden beschouwd, de naam *Ida*; ik vermoed – vgl. *Kgalagadi* / *Kalahari* en soortgelijke *d/l* klankomzettingen – een etymologisch verband met het Afroaziatisch (met name Oudbabilonisch) *ilu* (god, hemel; cf. Westsemitisch o.m. Hebreeuws *el*), en het proto-Bantoe *godo* (hemel), dat in modern Bantoe vaak eveneens tot *ilu* is omgevormd.

⁷⁰ Uitgestoten en gezien haar hoofdberoep ontheemd, wordt in dit deelgedicht de classica/dichteres vergeleken met een veenlijk zoals er diverse gevonden zijn in de moerassen van Noordwest Europa – vaak drievoudig ritueel vermoord na een drievoudig galgenmaal als in de tekst aangegeven. Zoals te zien is aan de beroemde Tollundman in het museum te Århus (Denemarken), verandert het veen de huidskleur in donkergrijs.

⁷¹ Homerus, *Odyssee*, l: 50: ὅθι τ' ὀμφαλός ἐστι θαλάσσης, 'waar immers de navel is van de zee'.

⁷² Verscheidene gedichten van Gerhardt zinspelen op een dergelijke kindergeheim.

⁷³ Uit andere landen aangevoerde basaltbrokken, met hun typische zeshoekige kristallijne vorm, en reusachtige uit wilgentenen of industriële materialen geweven matten ('zinkstukken'), zijn vanouds belangrijke middelen van dijkversterking in Nederland.

⁷⁴ *Guido Gezelle* (1830–1899): eerste grote moderne dichter van het Nederlands, met vooral natuurgedichten en religieuze gedichten. Het liedduel is een oude vorm om niet met tastbare wapens maar met magische woorden een conflict uit te vechten, bekend uit bijvoorbeeld de *Edda* en uit Eskimoculturen in historische tijd; het herinnert ons er overigens aan dat in taal groter geweld ligt besloten dan in alle materiële wapens van de wereld.

⁷⁵ *Heraklitos*, Voorsocratische filosoof uit de 6e–5e eeuw voor onze jaartelling, legde de nadruk op voortdurende verandering en strijd in de wereld; zijn bekendste overgeleverde uitspraken zijn veelzeggend in de onderhavige vloedcontext: Ποταμοῖς τοῖς αὐτοῖς ἐμβαίνομεν τε καὶ οὐκ ἐμβαίνομεν, εἴμεν τε καὶ οὐκ εἴμεν, 'In dezelfde rivieren begeven wij ons en begeven wij

ons niet, wij zijn het en wij zijn het niet'; en: *πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει*, 'Alles stroomt en niets blijft achter'.

⁷⁶ In vele zondvloedverhalen van Eurazië en de Nieuwe Wereld (onder meer een Griekse versie, van Hesiodus, waarnaar ik al eerder in deze noten verwees; en in het bijbelverhaal – Genesis 19 – van de verwoesting van Sodom en Gomorra, eigenlijk een vurige versie van een zondvloedmythe) treffen wij het verstenen van slachtoffers aan, dan wel het uit stenen herbevolken van de aarde na de vloed.

⁷⁷ Verwijzing naar de moderne Amerikaanse mythe van Hans Brinker. Dit is slechts de later gegeven naam aan een romanheld genaamd Peter, zoon van de sluiswachter van de Haarlemmermeer; hij ontdekt een gat in de dijk en houdt een hele nacht met zijn vinger de overstroming tegen. Hoewel naderhand in Nederland toegeëigend (met een installatie in het miniatuurmuseum Madurodam, en een standbeeld in Spaarndam) is het verhaal geen Nederlandse vinding maar een (typisch bedacht en geforceerd) product van de trans-Atlantisch toeëigenende verbeelding van de Amerikaanse schrijfster Mary Mapes Dodge, uit haar kinderboek *Hans Brinker, or The Silver Skates* (1865).

⁷⁸ *Johannes*: 'door God bemind', naam van twee vooraanstaande figuren uit het Nieuwe Testament (Johannes de Doper, en Johannes leerling van Jezus), voorts, wellicht te onderscheiden van laatstgenoemde, de auteur van een Evangelie, wiens graf in de Westturkse stad Ephese wordt gesitueerd en door mij aldaar werd bezocht in 1995. Ik heb een wonderlijke band met deze naam. Het is mijn derde doopnaam, ontleend aan een broer van mijn vader (verwarmingsmonteur, zeer laat gehuwd, vroeg gestorven) die verder in mijn leven nauwelijks een rol heeft gespeeld. Het is ook de naam die ik, ondanks mijn gelijkkluidende doopnaam, onder druk van de intimiderende aanwezigheid van de bisschop van Haarlem die voor deze gelegenheid naar onze Amsterdamse parochiekerk was gekomen, als tienjarige jongen impulsief en op het laatste moment koos als mijn rituele naam bij het vormsel (een Rooms-katholiek sacrament ter vergroting van standvastigheid in het geloof) – ik besepte destijds uitdrukkelijk zo in ieder geval beide Johannesen aan mij verbonden te hebben – de stugge woestijnprofeet en de weke jongeling, en ik herken mijzelf in beiden. Waarschijnlijk was ik mij er echter niet van bewust dat beide namen getuigden van een goddelijke liefde, die zich – toepasselijker dan mijn gretige, actieve toe-eigening van de naam Johannes ooit had kunnen doen vermoeden – bij nader inzien in mijn eigen leven steeds duidelijker gemanifesteerd heeft, ook al heb ik (het Vormsel ten spijt) de specifieke godsopvatting van het Christendom al op mijn vijftiende achter mij gelaten, en zou het tientallen jaren duren voor ik de verschrikkingen van mijn kindertijd voldoende te boven was om een andere, onpersoonlijke en kosmische, godsopvatting te beginnen overwegen. En tenslotte is Johannes (zoals ik in mijn boek *Intercultural encounters* – 2003 – uitvoerig heb beschreven) de naam die ik, zonder eigen initiatieven daartoe (ik gebruikte deze derde doopnaam/vormselnaam voordien beslist nooit om mijzelf aan te duiden), bij mijn initiatie tot trancemedium in een heidense Afrikaanse cultus (het vormsel had dus niets geholpen) kreeg toebedeeld door twee cultusleidsters in Botswana – zij meenden dat ik de incarnatie was van hun gestorven broer of neef Johannes.

⁷⁹ De Oudmesopotamische en Phoenicische god Dagon wordt afgebeeld als een mens in vissengedaante, rechtopstaand, en met een mand aan de arm, typisch gesitueerd naast een struik die als levensboom wordt opgevat; priesters werden ook zo afgebeeld, met een reusachtige vissenhuid over hun hele rug, de vissenkop op het hoofd (de gespleten vissenmond zou het uitgangspunt zijn voor de mijter van Mithrasdienst en Christelijke bisschoppen). Velen zien in Dagon een verschijning van de cultuurheld Oannes, wiens naam van Johannes nauwelijks te onderscheiden is. Het amfibisch wezen Oannes wordt beschreven in het boek *Babyloniaca* van de Hellenistische geschiedschrijver Berossus (slechts bekend uit fragmenten bij latere schrijvers). Oannes zou, met soortgelijke gezellen, in de Perzische Golf zijn verschenen aan het begin van de Mesopotamische beschaving (een cultuurfase die wij

thans als Sumerisch aanduiden, ca. 3.000 voor onze jaartelling); hij zou de mensen overdag onderwezen hebben om 's nachts weer naar zee terug te keren. Interpretaties van de Oannesfiguur lopen uiteen van buitenaardse wezens (R.F.G. Temple, 1976, *The Sirius Mystery*, London: Sidwick & Jackson) tot de meest westelijke uitlopers van een zeevarende emigratie uit het voormalige vasteland van Indonesië, dat was overstromd door het smelten van de poolkappen na de laatste ijstijd (S.J. Oppenheimer, 1998, *Eden in the East: The Drowned Continent of Southeast Asia*, London: Weidenfeld & Nicholson). Vermoedelijk moeten wij in de Oannes figuur in eerste instantie de Sumerische god Ea zien, die in laatste instantie toch weer een transformatie is (met de masculiene omslag die typisch is voor de post-Neolithische periode) van de Moeder der Oerwateren.

⁸⁰ Verwijzing naar het bekende kinderliedje 'In Den Haag daar woont een graaf...'

⁸¹ Te Scheveningen, dicht bij Den Haag, en met Kurhaus en pier als voornaamste *fin-de-siècle* attracties.

⁸² Het tovervisje of wensvisje is een wijdverbreid mythemotief. Omstreeks de Tweede Wereldoorlog werd het door de Nederlandse koffiebrandery Van Nelle gebruikt voor een reclamecampagne waarin de (ook in andere Van Nelle producties voorkomende) kabouter Piggelmee en zijn verwende vrouw de tegenspelers van het visje zijn. 'Visje visje in de zee' zijn de gevleugelde woorden waarmee Piggelmee de tovervis oproept en aanspreekt. De ontroeringen en textualiteiten van mijn vroegste jeugd zijn nauw verbonden met het boek *Piggelmee en het Tovervisje* en zijn minder moralistische tegenhanger *Piggelmee en de Wonderschelp* (dat mij als driejarige met succes opriep om wereldreiziger te worden en mijn hart aan het verre vreemde te verpanden – ten slotte als dichter over verre landen en tijdperken, als antropoloog/historicus en als intercultureel filosoof). Er zijn aanwijzingen dat de mythische vis die wensen vervult of mensen redt (zoals de vis Matsya मत्स्य – een avatar van Vishnoe – die de Zuidaziatische vloedheld Mani helpt) ook weer gezien moet worden als een concretisering, verdichting, of omkering van de Oerwateren en hun Moeder. Het is opvallend dat de vis in prehistorische rotskunst, en in de vrouwelijke puberteitsrituelen in Zuidelijk Centraal Afrika, verschijnt als een voor vrouwen taboe verklaarde verschijning van de Grote Godin – van wie de oudste verschijningsvorm waarschijnlijk toch ook weer is die van Moeder van de Oerwateren.

⁸³ De Griekse godin Aphrodite, bij het vanouds koperexporterende eiland Cyprus geboren uit het schuim van de zee (volgens Hesiodus eigenlijk: uit het gespilde zaad van de door zijn zoon Kronos ontmande vadergod Oeranus), als godin van de liefde aaibaar als een Cyperse kat, en onmiskenbaar een transformatie ('avatar') van de Moeder der Oerwateren. De tortelduif is een van de dieren toegewijd aan Aphrodite; de witheid van dit dier verraadt al dat onder Aphrodite een primaire scheppingsgodin schuil gaat – zoals ook andere witte vogels (gans, zwaan, eend) en andere witte dieren (de witte paarden van Poseidon!) deze markeren.

⁸⁴ Eufraat (Grieks: 'goedbroeder') en Tigris (Grieks: 'tijger, panter, luipaard') zijn de Griekse namen van de twee rivieren die aan Mesopotamië ('Tweestromenland') zijn naam gegeven hebben. Mijn verkenningen (vanaf ca. 2000) van luipaardvel-symboliek wereldwijd hebben mij gesuggereerd dat er in het Neolithicum en de Bronstijd in aanzienlijk delen van de Oude Wereld een op binaire tegenstellingen (zon/maan, dag/nacht, effen/gevlekt, man/vrouw, etc.) gebaseerd wereldbeeld bestond dat ik 'de kosmologie van leeuw en luipaard' heb genoemd, en waarvan ik vermoed dat het in de naamgeving of in de secundaire interpretatie van deze twee riviernamen een rol gespeeld heeft – en trouwens van andere door samenvloeiing verbonden rivieren door heel de Oude Wereld, tot aan Zuidelijk Centraal Afrika toe (Chobe en Zambezi).

⁸⁵ *Bloedbruiloft*: de laatste tijd weer veel gebruikte term voor een orgie van geweld vooral tussen twee conflicterende partijen; een voorbeeld is het uitroeien van tienduizenden Franse Huguenoten in de Bartholomeüsnacht in 1572 te Parijs, wat leidde tot een internationale diaspora van deze gezindte – mijn puur-Jordanese grootmoeder van vaderskant zou van hen afstammen.

⁸⁶ Een verwijzing naar de Irāqoorlog (2003 –) en zijn drogreden.

⁸⁷ De leverschouw was de oudste vorm van waarzegkunst in Mesopotamië, en daarmee de eerste vorm van wetenschap; het vergelijkend-historisch onderzoek van waarzegmethoden in de hele Oude Wereld heeft mijn empirische wetenschappelijke werk gedomineerd vanaf 1990.

⁸⁸ Jonas: de profeet, hoofdpersoon van het gelijknamige bijbelboek, en verslonden en uitgebraakt door een walvis, in een verhaal dat een kennelijke variant van het mensenetermotief is, maar dat ook laat zien hoe dicht dat motief licht bij dat van de zondvloedmythe – de walvis (vanouds gelijkgesteld aan Leviathān, de Hebreeuwse verpersoonlijking van de Oerwateren) verslindt Jonas bijna als een falende vloedheld, maar niettemin ontkomt deze door de hulp van God – juist zoals Noah.

⁸⁹ Mijn recent onderzoek van luipaardvel-symboliek leidde onder meer tot de conclusie dat over heel de Oude Wereld (en een deel van de Nieuwe Wereld), in taalfamilies zo ver uiteenliggend als Khoi-San, Sino-Tibetaans, Niger-Congo/Bantoe, en Indo-Europees, een web van kennelijk cognate woorden ligt (basisvorm *g[]r[]b) waarmee een spikkel- of spetterpatroon wordt aangeduid. Dit lijkt zozeer op de huidtekening van de luipaard (die tot het Neolithicum een verbreiding had door heel de Oude Wereld), dat ook dat dier met deze ongelooflijk wijdverbreide en constante lexicale stam pleegt te worden aangeduid. Deze stam is al gereconstrueerd voor het zogenaamde Boreaans, een hypothetische taal die gesproken zou zijn in Centraal tot Zuidoost Azië ca. 25.000 jaar geleden, en die theoretisch kan worden beschouwd als de voorouder van de meeste hedendaagse taalfamilies wereldwijd. Het zijn de filosofen Deleuze en Guattari geweest die mij de sleutel hebben aangegeven tot het begrijpen van deze verbluffende historische continuïteit in het menselijk denken en spreken over spikkels. Impliciet voortbouwend op Descartes' (1596-1650) onderscheid tussen *res extensa* ('wat uitbreiding heeft') en *res cogitans* ('wat denkt'), suggereren zij (bij voorbeeld in hun betoog over *la lisse et le strié*, 'het effene en het gestreepte', in Deleuze, G., & Guattari, F., 1980, *Mille plateaux: Capitalisme et schizophrénie, I*, Paris: Minuit) dat de uitgebreidheid, met het ongedifferentieerde, effen karakter van een sneeuwveld of een leeuwenhuid, de toestand is van de wereld voordat deze door het menselijk subject wordt waargenomen en geproblematiseerd; de punt, de spikkel, de vlek, vormt daarentegen juist het punt in de werkelijkheid waarop het denken aangrijpt. Als wij beseffen dat in *het verschil* (ook in het uitgestelde verschil in de trant van Derrida) het wezen van de menselijke existentie, waarneming, taal en cultuur, ligt, dan markeert de punt, spikkel of vlek in de uitgebreidheid de omslag tussen identiteit ('steeds maar hetzelfde') en verschil; de punt is een cosmogonie want een antropogonie. In feite ligt aan deze Vroeg-Moderne en post-Moderne, filosofische opvatting nog steeds hetzelfde model ten grondslag als aan de kosmogonie van de scheiding van Oerwateren (d.w.z. uitgebreidheid) en Land (d.w.z. het uit de uitgebreidheid oprijzende, concrete, specifieke punt waarop de geest zich kan richten – niet voor niets zweeft deze in Gen. 1 over de wateren! – en zie volgende noot). Deze hele gedichtencyclus handelt in feite, optimistisch, over de reddende ordening die de geest op de (oer)chaos uitoefent; het is in deze fundamentele transformatie dat wereld, individu en subject geschapen worden.

⁹⁰ Genesis 1: 2. De daar genoemde oerwateren behelzen het voor-scheppingsstadium waartoe de werkelijkheid door de zondvloed dreigt terug te keren. In laatste instantie heeft de kosmogonie van de scheiding van de Oerwateren en het Land niets met de zee te maken maar met de structuur van het denken van de Anatomisch Moderne Mens. Vandaar ook dat deze kosmogonie voor haar ontstaan (ca. 30.000 jaar geleden, door een nader te onderzoeken

transformatie van mythische elementen die reeds in Pandora's Box aanwezig waren) niet noodzakelijk aan de kusten van een continent gesitueerd behoeft te worden – mijn reconstructies suggereren een gebied tussen Centraal Azië (waar Kaspische Zee en Baikalmeer de enige uitgestrekte oppervlaktewateren zijn) en Zuid-Oost Azië, waar inderdaad kust in overvloed aanwezig is (hoewel destijds veel minder dan nu, nadat ca. 10.000 geleden veel land is ondergestroomd door het smelten van de poolkappen aan het eind van de laatste ijstijd), en dat (met Nieuw Guinea en Australië) de vroegste eindbestemming vormde van de Anatomisch Moderne Mens bij de eerste migratiegolf uit Afrika, 80.000 jaar geleden. Dit denken is nog steeds van kracht. Het vormt het hoofdthema van deze gedichtencyclus. Deze handelt immers, optimistisch, over de reddende ordening die de geest op de (oer)chaos uitoefent; het is in deze fundamentele transformatie dat wereld, individu en subject geschapen worden. De slotregels van dit zevende deelgedicht doen een beroep op de mogelijkheid dat er nog een andere, oudere en onverwoestbare werkelijkheid bestaat en/of denkbaar is – die welke het menselijke, denkende ik voortbrengt maar er ook zelf door voortgebracht wordt. Zo ook het volgende, laatste deelgedicht van deze bundel.

⁹¹ Zodra de scheiding van hemel en aarde eenmaal het centrale kosmogonische schema is geworden, treedt in de mythologie het herstel van de verbinding tussen hemel en aarde op de voorgrond. Daartoe bestaan er allerlei materiële mogelijkheden, van bergen tot de regenboog, een touw of brug tussen hemel en aarde etc. Men kan de verbinding ook leggen door middel van een offer (waarbij vooral het mensenoffer favoriet is, zie ook verder in dit deelgedicht), ofwel die verbinding als het ware incarneren in hooggeplaatste, door mensen vervulde sociale posities waarmee de hemel op aarde wordt vertegenwoordigd: de sjamaan, de koning, de keizer, de priester. Misschien de allerbelangrijkste vorm van het opnieuw verbinden van hemel en aarde is gelegen in *het kind van god/het kind van de hemel*, en meer in het algemeen: in de mediator die, zonder zelf de hoogste god te zijn, als *demiurg* de verbinding legt tussen schepper en schepping. Overigens is het meest voor de hand liggende lot van demiurg/godskind dat deze, aangekomen op aarde, wordt verstoten en zelfs gedood door de mensen. Van demiurg/godskind Jezus van Nazareth zelf zijn Van demiurg/godskind Jezus van Nazareth zelf zijn diverse uitspraken overgeleverd dat een profeet niet geëerd maar eerder gedood wordt in eigen land (Mattheus 5: 12, 13: 57, 23: 13, 37; Marcus 6: 4; Lucas 4: 24, 6: 23; Johannes 4: 44), en dat de graankorrel moet sterven in de aarde alvorens zij kan opkomen en vrucht dragen (Johannes 12: 24). Een voor de hand liggende versie van demiurg/godskind is dan ook de *vegetatiegod*: Osiris, Dumuzi, Adonis, Dionysus, Persephone, Jezus, Balder, en diverse godengestalten in Noord- en Midden-Amerika en in Afrika ten zuiden van de Sahara. Vaak echter is de demiurg niet een vegetatiegod maar een (evenzeer typisch met de dood bedreigde) *goddelijke bedrieger*, zoals Coyote en Raaf in Noord-Amerika. De demiurg is een thema in vele zondvloedmythen, vooral die van Noord-Amerika; in een bepaald opzicht kan ook de bijbelse Noah als demiurg gezien worden.

⁹² *Kwantummechanica* werd in de eerste helft van de 20e eeuw opgesteld als de meest fascinerende en omvattende theorie van de materie. Deze maakte een eind aan allerlei vanzelfsprekendheden van ruimte en tijd zoals die verschijnen in de macrowereld van onze zintuiglijke ervaring. Te noemen zijn onder meer: de erkenning dat meting, metend subject en gemeten object een onontwarbare samenhang vormen van wederzijdse creatie; en de ontdekking van non-localiteit, dat wil zeggen het onmiddellijk en gelijktijdig op elkaar inwerken van alle objecten in het heelal (zonder aan afstand gebonden verzwakking of vertraging, zoals bij de verbreiding van geluids- of lichtgolven, of de invloed van de zwaartekracht). *Rendiertijd* verwijst enerzijds naar een rennend dier, zoals de renkoekoek die in Noord-Amerika naast Prairiewolf en Raaf als goddelijke bedrieger verschijnt; anderzijds naar de prehistorische aard van de opeenvolgende complexen van zondvloedmythen – het Late Paleolithicum in Europa werd in de oudere literatuur vaak als 'de rendiertijd' aangeduid, naar de diersoort die voor de mensen toen een belangrijke bron vormde van voedsel en (in het gewei) van materiaal voor gereedschap en kunstwerken.

⁹³ Reusachtige paddestoelvormige wolk na een kernexplosie.

⁹⁴ *Geest in de fles*: nog een Grimmsprookje (no. 99), een omkeringvariant van de mensenetermythe (niet de mens is opgesloten door of in de demon, maar de demon is opgesloten en tracht zich met hulp van de mens te bevrijden). Ook hier vermoed ik dat in eerste instantie dit de demon is van het nog-niet-zijn, in een voor-scheppingsfase. De oerknal is, volgens de inmiddels algemeen aanvaarde kosmologische theorie van de Belgische kanunnik G. Lemaître (1894-1966), het door de moderne wetenschap in details te reconstrueren kosmogonische moment waarin de oorspronkelijk samengebalde bouwstof van het heelal in een eerste explosie uiteenviel en tijd, ruimte, energie en materie voortbracht. Merk op dat hier het model juist gaat van punt naar uitgebreidheid.

⁹⁵ *Verlichting*: datgene wat de natuurkundige eigenschap heeft, elektromagnetische golven in het voor mensen zichtbare gebied uit te stralen; het plotselinge kosmische inzicht (in het Zenboeddhisme *satori*, 悟 genoemd) dat het eindpunt is van alle geestelijke oefening; en de periode in het Europees denken in de tweede helft van de 18e eeuw, waarin het denken een ongekend hoogtepunt doormaakte, zowel inhoudelijk als in zijn sociaal-culturele erkenning.

⁹⁶ *Koan* 公案: meditatieraadsel opgegeven door een Zenmeester.

⁹⁷ Cf. Friedrich Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft*, 108, 125 en 343, over de dood van God.

⁹⁸ *Naam*: verwijzing naar de naamgevende arbeid van Adam in Genesis 2: 19; maar vooral naar de tweede regel van het openingsvers van het Taoïstische basiswerk *Dao De Dzing* 道德經, waarin Adams werk weer even frivol als diepzinnig ontkracht wordt, met de woorden 名可名 非常名 *míng kě míng fēi cháng míng* 'naamgeven dat de verwijzing vastlegt is niet echt naamgeven' (mijn vertaling, naar Ames, Roger T., & Hall, David L., 2003, *Daodejing: 'Making this life significant': A philosophical translation: Featuring the recently discovered bamboo texts*, New York: Ballantine).

⁹⁹ Een aantrekkelijk idee, uitgewerkt in een science-fiction verhaal van R.A. Heinlein (*The unpleasant profession of Jonathan Hoag*, New York: Berkley, 1959): een veelheid van demiurgen krijgt ieder de opdracht een eigen wereld te scheppen, die vervolgens als examenstuk wordt beoordeeld. Dit idee is mede geïnspireerd door Leibniz, volgens wiens *Essais de theodicée* (1710) onze wereld de best mogelijke is die God geschapen kon hebben.

¹⁰⁰ Dat is, *le sacre du printemps*.

¹⁰¹ Tot ca. 5.000 jaar geleden waren alle messen die mensen gebruikten, van vuursteen; dit type mes is op veel plaatsen in de Oude Wereld nog lang gehandhaafd in rituele situaties (bijvoorbeeld voor mensenoffers of besnijdenis), ook nadat voor andere doeleinden metalen messen beschikbaar waren gekomen.

¹⁰² Baanbrekende proeven betreffende het ontstaan van het leven op aarde werden in het begin van de 20e eeuw gedaan door de Russische onderzoeker Alexander Oparin, en een kwart eeuw later herhaald door de Amerikaanse student Stanley Miller: stroomstoten door een gasmengsel van eenvoudige organische verbindingen deden complexere verbindingen ontstaan – ter nabootsing van de oeratmosfeer inwerkend op de 'oersoep' van de vroege oceaan. Dezelfde verwijzing komt voor in deelgedicht 1.

¹⁰³ Ook deze strofe verwijst vooral naar *Dao De Dzing* 道德經.

VERANTWOORDING DER ILLUSTRATIES

Achtergrond omslag:

Bonaventura Peeters de Oudere (1614-1652): 'De zondvloed', met dank aan © http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/p/peetersb/gr_flood.html

Achterkant omslag van links naar rechts:

1. Regenboog, met dank aan: ©

<http://www.astrosurf.com/borealis/seb/new/Double%20rainbow.jpg>

2. Coyote, met dank aan http://nl.wikipedia.org/wiki/Afbeelding:Coyote_closeup.jpg en de stock.xchng website (*public domain*)

3. Basalten waterkering, met dank aan: © www.explostat.nl/DV.html

4. Omslag Van Nelle album *Het tovervisje*, met dank aan: ©

<http://www.winterboeken.nl/biografieen.htm>

Voorkant omslag van links naar rechts:

1. Dinky Toys sedan, met dank aan: ©

<http://www.linternaute.com/imprimer/actualite/societe/tendances/dinky-toys/diaporama-dinky-toys/7.shtml>

2. Rotstekening te Makoni (Zimbabwe), met dank aan: © Garlake, Peter S., 1995, *The Hunter's Vision: The Prehistoric Art of Zimbabwe*, London: British Museum Press / Seattle: University of Washington Press

3. Windmolen, met dank aan: © http://totaldrek.blogspot.com/2006_05_01_archive.html

4. New Orleans overstroming 2005, met dank aan: ©

http://bitsandpieces1.blogspot.com/2005_09_01_bitsandpieces1_archive.html

5. Roodokeren blok uit de Blombos grot, Zuid-Afrika, 70.000 jaar geleden bekrast met dit patroon van regelmatig kruisende lijnen waarvan op goede gronden mag worden aangenomen dat het de blikson voorstelt; met dank aan:

<http://cogweb.ucla.edu/ep/Art/BlombosOchre.jpg>

Het Oannes-vignet op de titelpagina en p. 55 is met dank ontleend aan: Cory, I. P., 1832, *Sanchuniaton: Ancient Fragments of the Phoenician, Chaldaean, Egyptian, Tyrian, Carthaginian, Indian, Persian and other writers, with an introductory dissertation and an inquiry into the Philosophy and Trinity of the Ancients*, London: Pickering, via: Smith, George, 1873, *The Chaldean account of Genesis, containing the description of the creation, the fall of man, the deluge, the tower of Babel, the times of the patriarchs, and Nimrod; Babylonian fables, and legends of the gods; from the cuneiform inscriptions*, London: Sampson, Low, Marston, Searle & Rivington.

Het vignet van *Uitgeverij Shikanda* toont een 19e-eeuws beulzwaard uit Congo, met dank aan © <http://www.moreau.com/WMHome.shtml>